

УДК 316.62-056.24:338.48-021.161
DOI: 10.24144/2524-0609.2021.48.59-63

Варга Наталія Іллівна

доктор соціологічних наук, доцент
доцент кафедри соціології та соціальної роботи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м.Ужгород, Україна
nataliya.varha@uzhnu.edu.ua
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-6607-2969>

Рюль Вікторія Олександрівна

кандидат соціологічних наук, доцент
кафедра соціології та соціальної роботи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м.Ужгород, Україна
viktoria.riul@uzhnu.edu.ua
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-7961-1933>

ДОСТУПНІСТЬ ОБ'ЄКТІВ ТУРИСТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ (НА ОСНОВІ СОЦІОЛОГІЧНОГО ЗРІЗУ)

Анотація. Розвиток всіх сфер життєдіяльності призводить до формування нових викликів доступності (фізичної, соціальної, інформаційної та ін.), які стоять перед людьми, зокрема особами з інвалідністю. Враховуючи розвиток туристичної сфери в Закарпатті актуальності набуває дослідження питань доступності цього середовища для осіб з інвалідністю. Метою статті є представити соціологічний зріз питання доступності об'єктів туристичної інфраструктури в Закарпатській області. Для досягнення поставленої мети було обрано та використано наступні методи дослідження: аналіз наукових джерел щодо стану представленої проблеми; представлення результатів соціологічного дослідження «Ліси для суспільства – ліси без бар'єрів». Результатом аналізу стало визначення основних проблем в питаннях доступності середовища туризму та доцільності застосування механізмів (фінансових, інформаційних) у покращенні можливостей відвідування особами з інвалідністю цих об'єктів. Встановлено, що головною перешкодою, яка заважає відвідувати ліс для всіх вікових категорій опитаних, є їх обмежені можливості та неприбрааний захарщений ліс. Важливим стає врахування іноземного досвіду у забезпеченні туристичної сфери сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями для покращення можливостей відвідувати туристичні об'єкти.

Ключові слова: доступність; особи з інвалідністю; об'єкти туристичної інфраструктури.

Вступ. Будь-яка дискусія про права людей з інвалідністю обов'язково торкається проблем «доступності». Але фактично ця проблема стосується набагато ширшого кола населення: літніх людей, людей з тимчасовими порушеннями здоров'я, вагітних жінок та інших. Ніхто не може скористатися своїми правами, які задекларовані державою, якщо до них немає «доступу».

Де б не жили люди з інвалідністю, в місті чи селі, вони мають безліч перешкод для реалізації своїх прав. Це можуть бути фізичні бар'єри, брак інформації у доступних форматах, відсутність доступних транспортних послуг тощо. Існуючі специфічні бар'єри можуть суттєво впливати на реалізацію та забезпечення численних прав людини. Так, відсутність доступного транспорту може перешкодити людям з інвалідністю добиратися до місць роботи або навчання, користуватися закладами охорони здоров'я та реабілітації, культури, спорту та туризму тощо.

Забезпечення «доступності» має вирішальне значення, оскільки безпосередньо впливає на користування особами з інвалідністю та іншими маломобільними групами населення всім спектром прав людини; відіграє ключову роль у створенні інклюзивного суспільства, в якому люди з інвалідністю зможуть брати участь у повсякденному житті.

Конвенція визнає важливість доступності «фізичного, соціального, економічного та культурного середовища, охорони здоров'я та освіти, а також інформації та зв'язку, оскільки вони дозволяють людям з інвалідністю повною мірою користуватися всіма правами людини і основними свободами» [1].

Чого ми досягаємо, коли намагаємося створити доступне середовище, транспорт, послуги, інформацію для людей з інвалідністю та інших маломобіль-

них груп населення? Передусім, забезпечуємо та гарантуємо всім однакові права, поліпшуємо якість життя, отримуємо більше незалежності та свободи для реалізації своїх життєвих цілей, а також отримуємо готове до змін прогресивне, гуманне суспільство. Створюючи середовище, продукти, послуги, які зручні та доступні для всіх, держава думає та піклується про кожну людину, незалежно від віку, здоров'я, фінансового та соціального статусу [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні існує певний теоретико-науковий доробок з різних аспектів соціального захисту людей з інвалідністю. Серед вітчизняних науковців та практиків слід виділити М.Авраменка, С.Богданова, Н.Борецьку, Е.Лібанову, О.Макарову, С.Мельника, К.Міщенко, В.Скурагівського, В.Сушкевича та ін. Значний внесок у дослідження цієї проблеми роблять також фахівці Інституту соціальної роботи та управління Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова, Державної установи НДІ соціально-трудових відносин, Всеукраїнського центру професійної реабілітації інвалідів, Національної Асамблеї інвалідів України, Фонду соціального захисту інвалідів та Департаменту у справах інвалідів Міністерства праці та соціальної політики України.

Метою статті представити соціологічний зріз доступності об'єктів туристичної інфраструктури в Закарпатській області. **Методологія дослідження:** в статті представлено результати проекту «Ліси для суспільства – ліси без бар'єрів» (FOR SOC), який реалізувався партнерами з України, Словаччини та Норвегії в рамках Програми Норвезького фінансово-го механізму «Словаччина: пріоритет транскордонне співробітництво». Проект спрямований на створення транскордонного партнерства з метою підтрим-

ки розвитку туризму та пропагування туристичних атракцій, зокрема на лісових територіях, разом з підвищенням спроможності у сфері багатофункціонального управління лісовим господарством задля забезпечення соціальних функцій та пропозиції послуг відвідувачам лісів та туристам, у тому числі особам з обмеженими фізичними можливостями. Метою проекту було створення умов та проведення заходів, націлених на вивчення природної та культурної спадщини та підвищення обізнаності щодо ключової ролі лісів у забезпеченні сталості на планеті та необхідності відповідального громадянства.

Завданням проведеного в рамках проекту соціологічного дослідження, який реалізувався авторами статті, стало вивчення освітніх потреб населення Закарпатської області в розрізі нижчезазначених цільових груп.

Цільовими групами, визначеними проектом та такими, на які спрямовуються заходи проекту були: відвідувачі лісу і туристи (місцеве населення, населення районних та обласних центрів, рекреанти, туристи (пішоходні, велосипедні, екологічні); представники закладів шкільної та позашкільної освіти (вчителі природничих наук, класні керівники, координатори екологічної освіти в школах, керівникам туристичних, екологічних, природничих гуртків, шкільних лісництв тощо); люди з обмеженими фізичними можливостями. Кількість учасників дослідження освітніх потреб та географія дослідження: загальна кількість респондентів, згідно проектного документу, становить 400 осіб в межах Закарпатської області, зокрема в розрізі цільових груп (відвідувачі/туристи: 250 осіб (62,5%), представники освітніх установ: 100 осіб (25%), особи з обмеженими фізичними можливостями: 50 осіб (12,5%)

Вклад основного матеріалу. Доступність протягом тривало часу сприймалась як сукупність мінімальних технічних вимог до створення більш-менш сприятливих умов життєдіяльності обмеженої групи населення — людей з інвалідністю. Більше того, при обговоренні питань доступності здебільшого розглядалась лише доступність архітектурного середовища для людей, які користуються інвалідними колясками [2].

Тому останні 20 років використовувалися різноманітні підходи і терміни для визначення архітектурної пристосованості/доступності об'єктів громадського користування для осіб з інвалідністю при проектуванні та спорудженні будівель і приміщень, а саме: «сприятливе (іноді зустрічалося безпечно) проектування», «проектування для особливих потреб», «концепція проектування без бар'єрів».

Важливою складовою економіки Закарпаття має стати розвиток туризму, більшість прибутків від функціонування якого, на жаль, не відображаються в офіційній статистиці. У 2019 році до місцевих бюджетів Закарпатської області сплачено 8560,1 тис. грн. туристичного збору, проте ця сума не відповідає реальним обсягам прибутків від функціонування туристичної галузі. Проте місцеві бюджети Закарпаття впродовж січня-листопада цього року поповнилися на понад 6 мільйонів гривень туристичного збору. Це на 25% менше, ніж торік за аналогічний період. Протягом 11 місяців 2020 року до місцевих бюджетів Закарпатської області сплачено 6 207 200 грн туристичного збору, що на 25 відсотків менше аналогічного періоду минулого року» [3].

Ще одна протипага відцентровим настроям — прибутки від туризму і пов'язаних з ним сервісів. Реальна вага туризму, з урахуванням тіньового сектора, становить не менше 20–25 % регіонального продукту Закарпаття. Навіть транспорт, фінансовий сектор,

сільське господарство та інші галузі, які видаються на перший погляд незалежними від туризму, «запускаються» і підтримуються саме витратами туристів.

В області, до слова, стримується туризм і загальним рівнем сервісу. Через низький рівень конкуренції співвідношення «ціна-якість» готелів, ресторанів та інших туристичних об'єктів явно гірше, ніж в аналогічних об'єктів по той бік кордону. Почасти це можна пояснити низьким рівнем доходу місцевих жителів.

Становлення сільського туризму відбувається під дією різних факторів, до позитивних факторів передує належить наявність у регіоні гірської місцевості з унікальними природними, історико-етнографічними та рекреаційними ресурсами. До негативних факторів належить нерозвинена сільська інфраструктура та комунікації (особливо стан доріг), що певним чином нівелюється низькими цінами за відпочинок.

Також негативно впливають на розвиток туризму загальна політико-економічна нестабільність; відсутність нормативно-правового забезпечення розвитку сільського туризму; низький рівень інфраструктури та комунікацій; недостатній рівень кадрового та рекламного-інформаційного забезпечення та загальна доступність об'єктів туристичної сфери [4].

Згідно вибірки дослідження «Ліси для суспільства – ліси без бар'єрів» (FOR SOC) частка осіб з обмеженими фізичними можливостями становить 50 осіб або 12,5% від всієї опитаної сукупності респондентів. Результати анкетного опитування даної цільової категорії представлено в таблиці та графічному вигляді окремо по кожному питанню анкети. Найбільше респондентів було такої вікової категорії як 25-39 років – 50,0% (25 осіб), в категорії 40-54 роки – 24,0% (12 осіб) і найменшими за чисельністю опитаних респондентів виявились представники вікових категорій 18-24 роки – 14,0% (7 осіб) та 55+ років – 12,0% (6 осіб). За місцем проживання – 32% респондентів з сільської місцевості, 68% – з міської.

Дослідження не є репрезентативним, скоріше – це зріз думки осіб з обмеженими можливостями щодо теми: «Ліси для суспільства – ліси без бар'єрів». В результаті було опитано: осіб з порушенням зору – 44,0%, осіб з фізичним порушенням – 36,0%, осіб з порушенням слуху та глухонімих відповідно 8,0% та осіб з комбінованими порушеннями (фізичне порушення та розлад зору) – 6,0%, фізичне порушення та розлад мови – 2,0% та фізичне порушення, порушення зору та розлад мови – 2,0%. (Рис.1).

Особи з обмеженими фізичними можливостями при перебуванні в лісі віддають перевагу: міській або сільській зеленій зоні (сад, міські громадські парки та туристично доступному лісу) по 26,0% кожному об'єкту, лісу високо в горах – 16,0%, а приміським рекреаційним зонам, курортним лісам, лісопаркам надають перевагу лише – 8,0% опитаних респондентів. П'ята частина (22,0%) респондентів взагалі не відвідує ліс (Рис.2).

У віковому розрізі відповіді респондентів розподілились наступним чином:

- міській або сільській зеленій зоні, напр., сад, міські громадські парки та туристично доступному лісу надають перевагу респонденти 40-54 років (41,7%);
- приміським рекреаційним зонам, курортним лісам, лісопаркам надають перевагу респонденти у віковій категорії 55+ років (16,7%);
- молодь 18-24 років надає перевагу лісу високо в горах (42,9%);
- ліс не відвідують такі вікові категорії як 55+(33,3%), 40-54 (25,0%) та 25-39 (20,8%) опитаних респондентів (Таблиця 1).

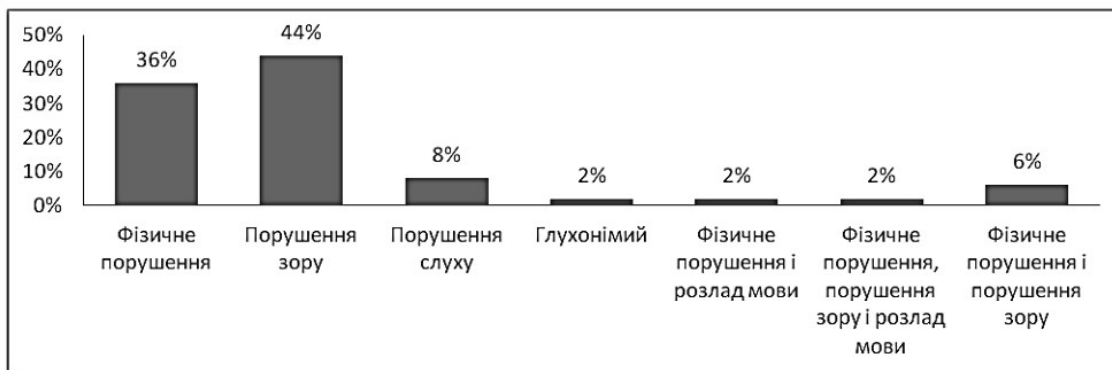


Рис.1 Види порушень



Рис.2

Таблиця 1.

Відповіді респондентів на запитання: «При перебуванні в лісі я віддаю перевагу?» (за віком)

	Вікова категорія				Всього
	18-24	25-39	40-54	55+	
Міській або сільській зеленій зоні, напр., сад, міські громадські парки	1	6	5	1	13
	14,3%	25,0%	41,7%	16,7%	26,5%
Приміським рекреаційним зонам, курортним лісам, лісопаркам	0	3	0	1	4
	0,0%	12,5%	0,0%	16,7%	8,2%
Туристично доступному лісу	2	6	4	1	13
	28,6%	25,0%	33,3%	16,7%	26,5%
Лісу високо в горах	3	4	0	1	8
	42,9%	16,7%	0,0%	16,7%	16,3%
Ліс не відвідую	1	5	3	2	11
	14,3%	20,8%	25,0%	33,3%	22,4%
Всього	7	24	12	6	49

Значно відрізняються показники за рівнем освіти респондентів:

- міській або сільській зеленій зоні, надають перевагу респонденти з вищою освітою (36,4%);
- приміським рекреаційним зонам, курортним лісам, лісопаркам надають перевагу респонденти та

лісу високо у горах надають перевагу респонденти з середньою освітою (11,1%).

Серед опитаних респондентів із середньою освітою високим є показник тих, хто не відвідує ліс (29,6%). Опитані респонденти із вищою освітою надають перевагу туристично доступному лісу (31,8%) та міській та сільській зеленій зоні (36,4%) (Рис.3).

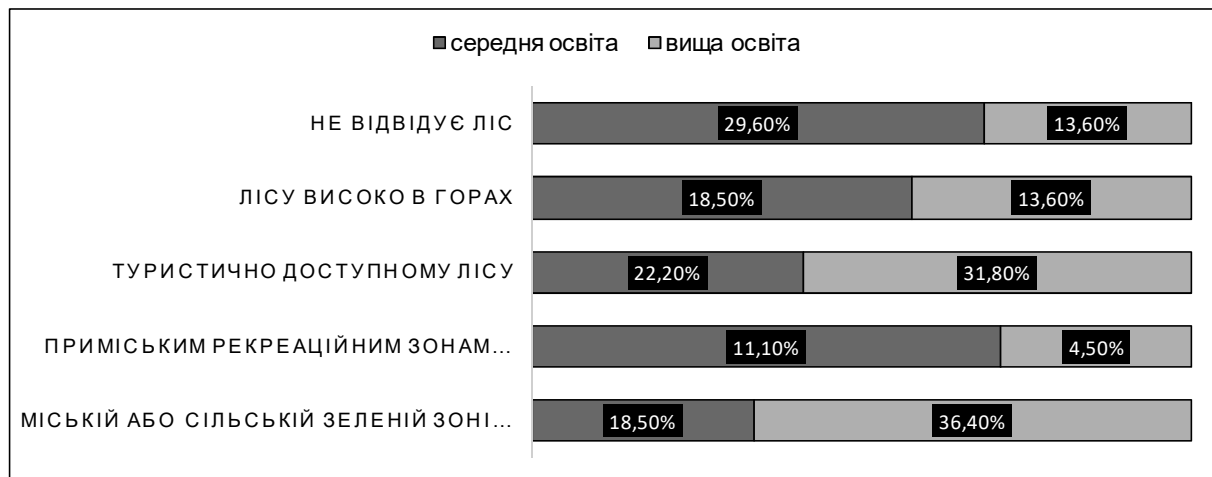


Рис.3

Не значимо відрізняється відсоток надання переваги лісу в різних його формах за статтю, як чоловіки так і жінки відповідали на одному рівні. В розрізі місця проживання респондента, значимим

є показник надання переваги лісу високо у горах сільськими жителями (20,6%), що є зрозумілим в силу географічного розташування закарпатських сіл (Табл.2).

Таблиця 2.

Відповіді респондентів на запитання: «При перебуванні в лісі я відаю перевагу?» (за місцем проживання)

	Ви проживаєте в селі чи в місті?		Всього
	Село	Місто	
Міській або сільській зеленій зоні, напр., сад, міські громадські парки	8 23,5%	5 33,3%	13 26,5%
Приміським рекреаційним зонам, курортним лісам, лісопаркам	3 8,8%	1 6,7%	5 8,2%
Туристично доступному лісу	9 26,5%	4 26,7%	13 26,5%
Лісу високо в горах	7 20,6%	1 6,7%	8 16,3%
Ліс не відвідую	7 20,6%	4 26,7%	11 22,4%
Всього	34	15	49

При перебуванні в лісі особи з порушенням зору (33,3%) та особи з фізичним порушенням (22,2%), а також глухонімі та з фізичними порушеннями та розладом мови надають перевагу – міській або сільській зеленій зоні, а особи з порушенням слуху надають перевагу – лісу високо в горах (50,0%) та туристично доступному лісу (50,0%). Взагалі не відвідують ліс особи з фізичними та порушеннями зору (66,7%),

особи з фізичними порушеннями (22,2%) та особи з порушенням зору (19,0%).

Головними перешкодами, що заважають відвідувати ліс, є: обмежені можливості (52,0%), неприбраний захарашений ліс (44,0%), недостатню пристосованість лісу (36,0%) та складну місцевість і відсутність елементів безбар'єрності (24,0%) (Рис.4)



Рис.4

Загальна картина перешкод, які заважають відвідувати ліс у віковому розрізі виглядає так:

– головною перешкодою, яка заважає відвідувати ліс для всіх вікових категорій є їх обмежені можливості;

– неприбраний захаращений ліс як перешкоду виділили респонденти 18-24 р. – 71,4%.

Для сільських жителів найбільшою перешкодою відвідувати ліс є їх обмежені можливості (58,8%) та неприбраний захаращений ліс (47,1%), а для міських жителів – це складна місцевість і відсутність елементів безбар'єрності (31,3%), недостатня пристосованість лісу для осіб з обмеж. можливостями (31,3%) та недостатня поінформованість про існування в лісі

об'єктів (31,3%).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, забезпечення «доступності» має вирішальне та соціальне значення, оскільки безпосередньо впливає на користування особами з інвалідністю та іншими маломобільними групами населення всім спектром прав людини; відіграє ключову роль у створенні інклюзивного суспільства, в якому люди з інвалідністю зможуть брати участь у повсякденному житті. Також ми дослідили що таке універсальне проектування це сучасний підхід до проектування всього середовища, який явно відрізняється від «проектування для осіб з інвалідністю».

Список використаної літератури

1. Конвенція ООН про права інвалідів. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU06281.html (дата звернення: 12.03.2021)
2. Азін В.О., Байда Л.Ю., Грибальський Я.В., Красюкова-Еннс О.В. Доступність та універсальний дизайн: навч.-метод. посіб./ за заг. ред. Байди Л.Ю., Красюкової-Еннс О.В. К.: Канадський центр вивчення інвалідності; ВГО «Національна Асамблея інвалідів України», 2013. 128 с.
3. Ukrinform.ua. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/3129940-zakarpatta-zarobilo-ponad-5-miljoniv-griven-turisticnogo-zboru.html> (дата звернення: 12.03.2021)

References

1. Konventsiia OON pro prava invalidiv [UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities]. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU06281.html [in Ukrainian].
2. Azin, V.O., Bayda L.Yu., Hrybal's'kyu, Ya.V., & Krasjukova-Enns, O.V. (2013). Dostupnist' ta universal'nyy dyzayn [Accessibility and universal design]. Canadian Center for Disability Studies; NGO «National Assembly of Disabled People of Ukraine». [in Ukrainian].
3. Ukrinform.ua. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-tourism/3129940-zakarpatta-zarobilo-ponad-5-miljoniv-griven-turisticnogo-zboru.html>

Стаття надійшла до редакції 29.03.2021 р.
Стаття прийнята до друку 02.04.2021 р.

Varha Nataliia

Doctor of Sociological Sciences, Associate Professor
Associate Professor of the Department of Sociology and Social Work
State University «Uzhhorod National University», Uzhhorod, Ukraine

Ruhle Viktoria

Candidate of Sociological Sciences, Ph.D., Associate Professor
Department of Sociology and Social Work
State University «Uzhhorod National University», Uzhhorod, Ukraine

ACCESSIBILITY OF TOURIST OBJECTS INFRASTRUCTURE IN THE TRANSCARPATHIAN REGION (ON THE BASIS OF SOCIOLOGICAL RESEARCH)

Abstract. The development of all spheres of life leads to the formation of new challenges of accessibility (physical, social, informational, etc.) facing people, including people with disabilities. Taking into account the development of the tourism sector in Transcarpathia, the study of accessibility of this environment for people with disabilities becomes relevant. The purpose of the article is to present a sociological section of the issue of accessibility of tourist infrastructure in the Transcarpathian region. To achieve this goal, the following research methods were used: analysis of scientific sources on the state of the problem; presentation of the results of the sociological research “Forests for society – forests without barriers”. The article presents the results of the project Forests for Society – Forests without Barriers (FOR SOC), which was implemented by partners from Ukraine, Slovakia and Norway under the Norwegian Financial Mechanism Program of Cross-Border Cooperation Priority. The project aims to establish a cross-border partnership to support tourism development and the promotion of tourist attractions, in particular in forest areas, together with capacity building in multifunctional forest management to provide social functions and offer services to forest visitors and tourists, including people with disability opportunities. The result of the analysis was the identification of the main problems in terms of accessibility of the tourism environment and the feasibility of using mechanisms (financial, information) in improving the opportunities for people with disabilities to visit these facilities. It has been established that the main obstacle in visiting the forest for all age groups of respondents is their limited opportunities and uncleared cluttered forest. It is important to take into account foreign experience in providing the tourism industry with modern information and communication technologies to improve opportunities to visit tourist sites. Ensuring «accessibility» is crucial and social, as it directly affects the use of the full range of human rights by persons with disabilities and other low-mobility groups; plays a key role in creating an inclusive society in which people with disabilities can participate in everyday life.

Key words: accessibility; people with disabilities; tourist infrastructure facilities.